

**Методологічні аспекти встановлення взаємозв'язку державних
видатків та економічного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід**

Дехтяр Н. А., к.е.н., доцент кафедри фінансів
Дейнека О. В., к.е.н., доцент кафедри фінансів
«ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

У статті, на основі узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо дослідження взаємозв'язку бюджетної політики в сфері державних видатків та економічного зростання, обґрунтовано послідовність виявлення впливу зміни обсягів державних видатків на ВВП. Досліджено характер впливу державних видатків на соціально-економічний розвиток в розрізі окремих країн-членів ЄС та України.

Ключові слова: державні видатки, економічне зростання, бюджетна політика.

Вступ. На сучасному етапі економічних досліджень є і залишається дискусійним питання щодо взаємозв'язку державних видатків і темпів економічного зростання країни. Погляди вітчизняних та зарубіжних науковців, що відображені в теоретичних роботах, на дану проблему можна поєднати у дві групи. Так, перша група науковців-економістів, вважає що високий рівень державних витрат призводить до збільшення податкового тягаря та зниження рівня заощаджень. І як результат, скорочуються темпи зростання економіки країни та погіршується добробут населення. З іншого боку, державні інвестиції у розвиток інфраструктури, а також витрати на утримання державних інститутів та органів влади підвищують продуктивність ресурсів, які у приватному секторі, стимулюють інвестиційний процес і призводять до збільшення темпів зростання ВВП. Причина настільки полярних поглядів полягає в тому, що автори звертають увагу лише на одну сторону державної діяльності: або негативну, пов'язану зі збором податків, або позитивну, що виникає при проведенні державних закупівель. Це обумовлює існування суперечливих результатів, що, в свою чергу, спотворює формулювання

висновків про адекватність тих чи інших теоретичних розробок щодо проведення аналізу впливу державних видатків на соціально-економічний розвиток держави.

Вплив зміни державних витрат на темпи економічного зростання розглядався у рамках моделей екзогенного зростання у роботах Джадда К., Турновського С., Карбоні О., Медді Дж., Бахо-Рубіо О. Повідною науковою працею при вивченні впливу державних витрат на темпи економічного зростання в ендогенних моделях є стаття Барро Р. Згодом його ідеї розвинули Істерлі У., Ребел С., Кашин П., Деваражан Ш.

Серед численних емпіричних досліджень, присвячених даній темі, необхідно відзначити також роботи Ашауера А., Ісламу Р., Рема Р., Ландау Д. Серед російських авторів варто виділити досягнення Балацького Е., Гайдара Є., Ілларіонов А., Зельднер А., Нігматуліна Р., Пивоварова Н., Полтеровича В., Столбова М., в яких обговорюються наслідки державного втручання в російську економіку.

Проблема щодо визначення оптимальних обсягів державних витрат та їх впливу на економічне зростання досліджується і вітчизняними науковцями, а саме: Гальчинським А., Геєцем В., Кравченком В., Павлишенком М., Полозенком Д., Суторміною В., Федосовим В., Слухаєм С., Філіпенком А., Черняком В., Швець С. та ін.

Однак, при всій значущості наукових розробок на сьогоднішній день недостатньо дослідженими, на нашу думку, залишаються питання методології проведення аналізу взаємозв'язку між державними видатками та рівнем економічного зростання.

Зарубіжний та вітчизняний досвід виявлення впливу зміни обсягів державних видатків на економічний розвиток

Для визначення напряму впливу державних видатків на економічне зростання в економічній теорії досить давно фігурує закон Вагнера, який довгий час вважався чи не найбільш непорушним економічним законом. У сучасному трактуванні закон Вагнера набуває такого змісту: зростання

валового внутрішнього продукту супроводжується прискореним зростанням державних витрат [2].

Проте, як засвідчили результати перевірки дії закон Вагнера, він не завжди підтверджується, що обумовлюється внутрішньою суперечністю закону, яка пов'язана з домінуванням частки державних фінансів, що призводить до формування односекторальної економічної системи за рахунок поступового поглинання приватного сектору державним. Перевірка даного постулату засвідчила, що країни світу можна поділити на дві групи – відносно бідні країни, де підтверджується дія закону Вагнера, і відносно багаті країни, де закон Вагнера вже не спрацьовує.

Слід зазначити, що відповідно до закону Вагнера зростання ВВП впливає на збільшення обсягу державних витратків, встановлюючи тим самим прямий зв'язок у підсистемах «економіка-держава». Однак, як виявляється, між названими підсистемами існує також і зворотній зв'язок, який має важливе значення при формуванні макроекономічних залежностей. Економістами Армі Р. (R. Armeu) та Рана Р. (R. Rahn) запропоновано врахування так званого ефекту Армі-Рана, відповідно до якого позитивний вплив нарощення державних витратків на зростання ВВП спостерігається до моменту досягнення деякого оптимального значення частки державних витрат, а подальше їх нарощення знижує обсяги виробництва в економічній системі. Параболічна форма кривої Армі-Рана має подвійне значення: по-перше, вона фіксує наявність зворотного впливу бюджетної активності на економічне зростання; по-друге, цей зв'язок виявляється негативним, тобто стабілізуючим [1].

Отже, якщо відповідно до закону Вагнера зростання ВВП прискорює ріст державних витрат, то відповідно до кривої Армі-Рана збільшення частки державних витратків у ВВП на певному етапі призводить до гальмування процесів соціально-економічного розвитку. Тим самим наявність ефекту Армі-Рана перетворює систему «економіка-держава» у саморегулюючу ринкову систему, в якій неприпустимо односпрямований розвиток подій.

Максимум на кривій Армі-Рана називається точкою Скаллі і вказує на те, що частка державних витратків у ВВП у розмірі до 23 % позитивно впливає на

темпи зростання ВВП, а понад 23 % – призводить до скорочення економічного зростання.

У свою чергу політика державних видатків, як одним із основних інструментів механізму державного регулювання економічного зростання, в економічній теорії також пов'язується з існуванням так званого «мультиплікативного ефекту». Він вимірюється за допомогою мультиплікатора державних видатків і показує абсолютну зміну обсягу ВВП країни при зростанні цих видатків на одну грошову одиницю.

Необхідно зазначити, що вітчизняні автори для проведення дослідження впливу державних видатків на економічне зростання української економіки, в основному, використовують загальноприйняті методи статистичного аналізу економічних процесів, а саме: кореляційно-регресійний аналіз [4, 9].

Обґрунтування методичного підходу щодо встановлення характеру впливу державних видатків на економічне зростання

Враховуючи зарубіжний досвід та здобутки вітчизняних науковців, на нашу думку, виявлення впливу державних видатків на соціально-економічний розвиток країни повинно здійснюватися у послідовності поданій на рис. 1.

Рисунок 1 – Послідовність виявлення впливу державних видатків на економічне зростання

На першому етапі проведення аналізу впливу державних видатків на економічне зростання здійснюється визначення темпів зростання державних видатків та темпів зростання ВВП та їх співставлення. Інструментарієм для визначення зміни даних критеріїв є темпові показники рядів динаміки, а саме темп зростання. На основі розрахунку темпових показників зміни обсягу державних витрат та ВВП здійснюється оцінка рівня розвитку економічної системи країни.

Другий етап аналізу спрямований на визначення частки державних видатків у ВВП і передбачає дослідження питомої ваги державних видатків у ВВП протягом аналізованого періоду та оцінку обсягу державних видатків, що забезпечує зростання макроекономічних параметрів.

Вивчення впливу зміни державних видатків на ВВП, що передбачено третім кроком запропонованої авторами послідовності проведення аналізу,

спрямовано на виявлення існування та характеру взаємозв'язку між зазначеними параметрами. Шляхом порівняння темпових показників зміни обсягів державних видатків та ВВП встановлюється наявність взаємозв'язку та/або напрям їх взаємодії.

Визначення оптимальної структури державних видатків може здійснюватися на основі розрахунку таких відносних показників, а саме: частки державних видатків за напрямами фінансування у загальній сумі видатків; частки державних видатків за напрямами фінансування у ВВП і абсолютного значення обсягу державних видатків за напрямами на душу населення. Однак, слід зазначити, що досить висока питома вага державних видатків у ВВП в розрізі напрямів фінансування не завжди свідчить про належне виконання державною покладених на неї соціально-економічних функцій, оскільки важливе значення при цьому належить абсолютній величині видатків. Окрім того, більш об'єктивним критерієм є визначення частки державних видатків у ВВП розрахованої на душу населення в розрізі окремих напрямів фінансування.

В той же час, зазначимо, що позитивний взаємозв'язок зростання окремих напрямів державного фінансування та ВВП не завжди обумовлює максимальні темпи зростання економіки, що пов'язано із специфікою функціонування економічних систем та особливостями у сфері бюджетної політики у розвинених країнах і країнах, що розвиваються.

Тому побудова складних моделей взаємозалежності результатів суспільного розвитку від різних видів державних видатків не завжди дозволяє сформулювати оптимальну структуру державних видатків. Наявність низки варіантів оптимальних структур залежить від ефективності використання державних коштів, конкретних заходів і цілей їх використання, рівномірності розподілу витрат і т.д.

На нашу думку, позитивний вплив на збільшення ВВП можуть справляти видатки, що впливають на результати розвитку суспільства у сфері охорони здоров'я, впливу на людину негативних факторів навколишнього середовища, рівень освіти, фінансування НТП.

Метою п'ятого етапу дослідження є визначення оптимальної частки державних видатків у ВВП, що може бути здійснено на основі емпіричної оцінки точки Скаллі.

Аналіз взаємозв'язку державних видатків і ВВП в розрізі окремих країн-членів ЄС та України

Відповідно до обґрунтованої послідовності проведення аналізу впливу державних видатків на економічне зростання проведемо дослідження характеру взаємодії визначених критеріїв в розрізі країн ЄС та України.

Початковим етапом даного аналізу є порівняння темпів приросту державних видатків з темпами приросту ВВП. На підставі усереднення темпових показників приросту державних видатків і ВВП країн ЄС за період 2004–2011 рр. проаналізуємо відповідність їх зміни (рис. 2).

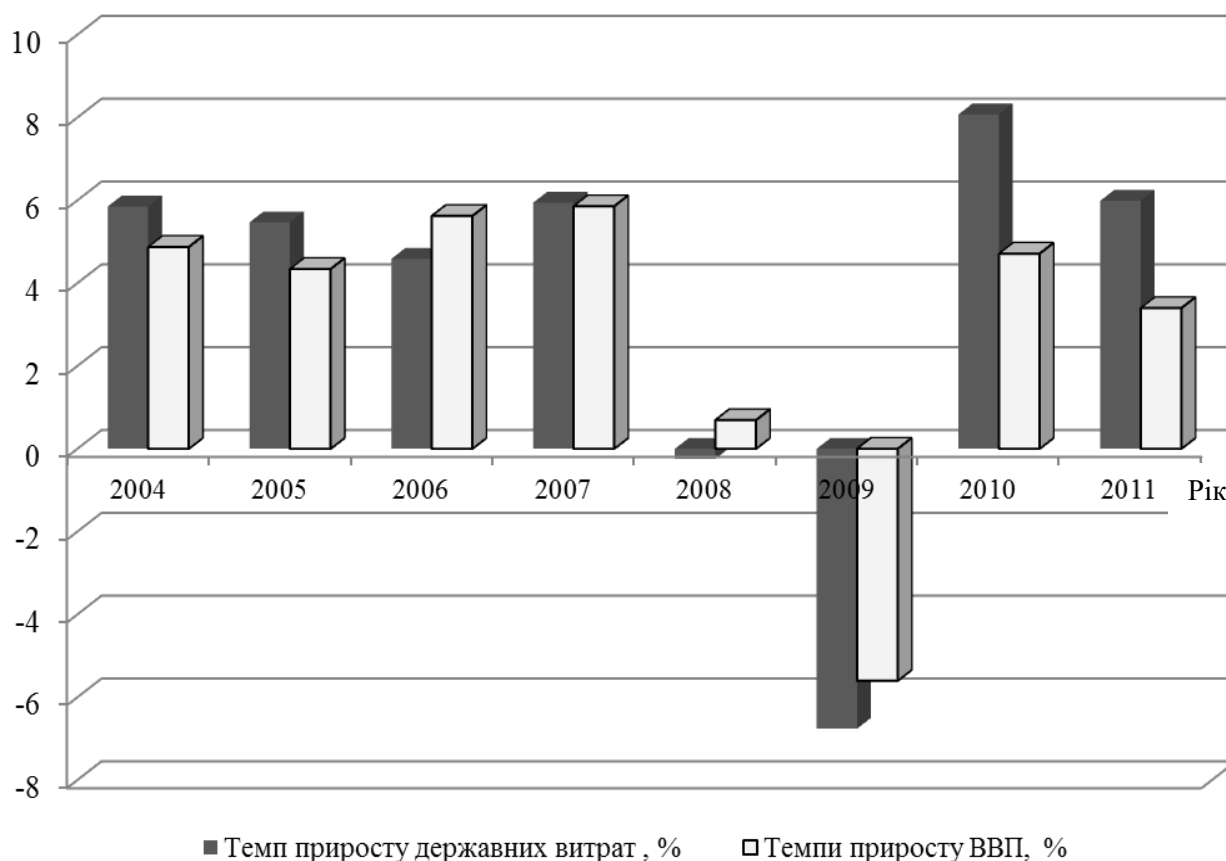

Рисунок 2 – Динаміка темпів приросту державних видатків та ВВП у середньому в країнах ЄС за 2004–2011 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [10].

Порівняння динаміки державних видатків та рівня економічного зростання країн ЄС засвідчує відсутність чіткої залежності між темпами економічного зростання та темпами нарощення обсягів державного фінансування. Як свідчить дані рис. 2 у 2004–2005 рр. зростання державних видатків країн-членів ЄС обумовлювало зростанням економічних показників, однак темпи зростання державних видатків перевищували темпи зростання ВВП. У 2006 р на підвищення рівня ВВП окрім державного фінансування мали вплив і інші показники функціонування економічної системи. Кризовий та посткризовий періоди характеризуються значним падінням розвитку економік країн європейської спільноти та посиленням рівня державного регулювання у сфері державних видатків.

Аналогічна ситуація щодо співвідношення темпових показників державних видатків і ВВП спостерігалася і в Україні до початку світової фінансової кризи, про що свідчать дані, подані на рис. 3.

Рисунок 3 – Динаміка темпів приросту видатків Державного бюджету України та ВВП у 2003–2012 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [6, 7].

Однак, слід зазначити, що в посткризовий період в Україні темпи економічного зростання значно перевищували середні показники економічного розвитку країн ЄС. Парадоксальні темпи економічного зростання України в порівнянні з країнами ЄС обумовлені, на нашу думку, обмеженістю державної політики урядів окремих членів європейської спільноти щодо стимулювання економічного зростання та фінансовою нестабільністю таких країн як Греція, Португалія, Іспанія, Італія, Ірландія. Така ситуація є наслідком неузгодженості між країнами-членами ЄС у частині розробки антикризових заходів та неефективністю створених антикризових інституцій.

Отже, державні видатки поки що не можна розглядати в числі основних чинників, що здійснюють найбільш вагомий вплив на темпи економічного зростання. Вони до певної міри сприяють зростанню економіки, але у процесі

управління державними видатками важливо більше уваги приділяти не нарощенню їх обсягу, а формуванню саме ефективної структури на основі поділу витрат на продуктивні та непродуктивні, з точки зору забезпечення реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку та загальнодержавних функцій.

Основним показником, який відображає значущість державних видатків як фактора економічного зростання, є частка відповідних видатків у ВВП. Той факт, що питома вага державних видатків у ВВП і структура цих видатків у різних країнах значно відрізняється, відбиває ступінь важливості виконання функцій покладених на державу. Для проведення аналізу було виділено три групи державних видатків: соціальні, на розвиток підприємницької діяльності та на загальнодержавні функції та підтримку безпеки (видатки на освіту було включено в групу соціальних видатків).

Динаміка темпів приросту ВВП та питомої ваги окремих груп державних видатків у середньому за країнами ЄС у 2002–2012 рр. наведено на рис. 4.

%

Як свідчать дані, наведені на рис. 4, питома вага усередненого показника державних видатків у ВВП країн європейського співтовариства коливається в межах від 44,02 до 50,98 %, що свідчить про високий рівень централізації державних видатків. Слід зазначити, що домінуюче положення займають соціальні видатки, що є наслідком соціальної переорієнтації економічної систем країн даного угруповання. Рівень загальнодержавних видатків у ВВП країн ЄС протягом аналізованого періоду майже не змінюється і в середньому становить 10,33 %. Найменшу питому вагу у складі ВВП займають видатки на розвиток підприємницької діяльності, що відповідає особливостям секторального розподілу національних економік європейських країн-учасників.

Показники темпів приросту ВВП та питомої ваги окремих складових видаткової частини Державного бюджету України протягом 2002–2012 рр. наведено на рис. 5.

%

Рисунок 5 – Динаміка питомої ваги окремих видів державних видатків у ВВП України у порівнянні з темпами приросту ВВП у 2002–2012 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [6, 7].

Як видно з графіків, поданих на рис. 5 структура державних видатків не справляє позитивного впливу на соціально-економічний розвиток України, оскільки спостерігається обернена залежність між виділеними макроекономічними показниками.

Проблема оптимізації рівня державних видатків є однією з основних для сучасної економічної теорії та практики, оскільки зміна обсягів і структури державних видатків спричиняє зміну сукупного попиту в економіці та істотно впливає на змістовні характеристики економічної системи (конкуренція, ефективність, ступінь впровадження ринкових механізмів та інші).

Оцінку впливу зміни державних видатків на економічне зростання можна здійснити на основі розрахунку коефіцієнтів еластичності реагування динаміки ВВП на зміну обсягів державних видатків. Проведені аналітичні розрахунки в розрізі країн ЄС та України дозволили виділити три групи країн за рівнем еластичності ВВП по відношенню до державних видатків. Так, країни з високою еластичністю ВВП демонструють зростання ВВП за умови нарощення обсягів державних витрати (Австрія, Німеччина, Швеція, Чеська Республіка, Мальта, Польща, Словаччина). Друга група країн характеризується низьким рівнем еластичності ВВП та державних видатків, у якій зростання державних витрат на 1 % супроводжується збільшення ВВП, але його рівень становить менше 1 % (Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Велика Британія, Естонія, Кіпр, Литва, Угорщина, Румунія, Словенія). Третя група країн характеризується негативним впливом нарощення державних видатків на

динаміку економічного зростання: для цієї групи країн зростання державних витрат на 1 % супроводжується скороченням ВВП на 1,37 %. Україна входить саме до даної групи, оскільки при зростанні обсягу державних видатків на 1 % спостерігається зниження ВВП на 0,09 %.

Окремим фінансово-податковим елементом механізму стимулювання економічного зростання є структура державних видатків. Аналіз впливу структури державних видатків за функціональним призначенням на зміну основних макроекономічних показників розвитку України проведено за період 2003-2012 рр. У результаті отримано таку регресійну залежність, яка дозволяє прогнозувати вплив бюджетної політики у частині формування державних видатків на показник економічного зростання – зміну ВВП (формула 1):

(1)

де Y – обсяг ВВП;

X_1 – обсяг соціальних видатків;

X_2 – обсяг державних видатків на загальнодержавні функції та підтримку безпеки;

X_3 – обсяг державних видатків на освіту;

X_4 – обсяг державних видатків на розвиток підприємницької діяльності.

Зауважимо, що зазначена модель характеризується високим рівнем адекватності, про що свідчить отриманий коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,998399$). Тобто, за статистичними оцінками динаміка фактичного ВВП України на 99,8 % пояснюється змінами виділених у моделі факторів. При цьому, за умови відсутності державних видатків економіка країни виробляла б в середньому 11876,29 млрд. грн. ВВП в рік.

Серед існуючих напрямків використання державних фінансових ресурсів можна виділити видатки, які позитивно впливають на динаміку обсягів ВВП та видатків, що справляють негативний вплив на економічне зростання країни.

До числа видатків, зміна яких позитивно впливають на економічне зростання, відносяться:

- соціальні видатки – їх зростання на 1 млрд. грн. призводить до зростання ВВП на 1,28 млрд. грн.;
- видатки на загальнодержавні функції і підтримку безпеки – при їх зростанні на 1 млрд. грн. ВВП збільшується на 9,35 млрд. грн.;
- видатки на розвиток підприємництва - на 1 млрд. грн. їх приросту припадає 8,30 млрд. грн. приросту ВВП.

Негативний вплив на динаміку обсягів ВВП, згідно проведених розрахунків, справляє зростання витрат на освіту (ВВП скорочується на 1,50 млрд. грн. при зростанні цієї групи витрат на 1 млрд. грн.), що може бути пояснено приналежністю освіти до невиробничої сфери. Але такий вплив не свідчить про необхідність скорочення витрат на освіту, тому що вони спрямовані на формування інтелектуального потенціалу країни, створення трудових ресурсів для економіки, що стимулює зростання ВВП в майбутніх періодах, тобто їх стимулюючу дію на ВВП має певний лаг запізнювання. Скорочення витрат на освіту може застосовуватися для підвищення обсягів ВВП лише як короткостроковий інструмент бюджетної політики.

Виявлення взаємозалежності між державними видатками та ВВП можна здійснити на основі темпових показників їх змін. У результаті використання пакету «Аналіз даних» програми Excel взаємозв'язок між темпами зміни державних видатків та темпами зміни економічного зростання можна описати наступною моделлю (формула 2):

(2)

де Y – темпи приросту ВВП;

X_1 – темпи приросту соціальних видатків;

X_2 – темпи приросту державних видатків на загальнодержавні функції та підтримку безпеки;

X_3 – темпи приросту державних видатків на освіту;

X_4 – темпи приросту державних видатків на розвиток підприємницької діяльності.

Побудована модель має достатній рівень адекватності, що підтверджується значенням коефіцієнта детермінації на рівня 71,8 %. При цьому, найбільший вплив на зростання ВВП має збільшення видатків на розвиток економічної діяльності, зміна яких на 1 % спричиняє зростання ВВП на 0,24 % та фінансування освіти – на 0,22 %. Водночас зростання видатків на соціальну сферу та соціальний захист призводить до збільшення ВВП лише на 0,08 %, а видатків на загальнодержавні функції – збільшення ВВП на 0,09 %.

Отже, зростання видаткової частини Державного бюджету сприяє підвищенню економічної активності, оскільки є фінансовим джерелом їхнього обслуговування, однак лише до певної міри. Економічно необґрунтовані високі обсяги державних видатків є занадто переобтяжливими для економіки України. Тому, необхідно встановити оптимальну межу частки державних видатків у ВВП. Одним із показників, на основі якого визначається граничний рівень державних видатків у ВВП є точка Скаллі. Визначення оптимальної частки державних видатків у ВВП засвідчило, що максимальне зростання ВВП для України досягається за умови частки державних видатків у ВВП на рівні 24,2 %, тобто не значно відхиляється від класичної точки Скаллі – 23 %.

Висновок. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що державні видатки є одним з факторів стимулювання економічного зростання за умови оптимізації їх структури, а також використання дієвих механізмів формування доходів держави як джерела покриття відповідних витрат. Існує взаємний вплив економічного розвитку країни та бюджетної політики у сфері державних видатків: з одного боку, темпи економічного зростання та відповідні зміни ВВП країни зумовлюють коригування підходів щодо формування обсягу та структури державних видатків, з іншого – державне фінансування впливає на соціально-економічний розвиток країни та динаміку макроекономічних показників.

Запропонована послідовність проведення аналізу впливу державних видатків на економічне зростання дозволить оптимізувати склад та структуру державних видатків, визначити пріоритетні напрями вкладення державних фінансових ресурсів в економіку країни, покращити добробут громадян та підвищити ефективність фінансування соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства / Е. Балацкий // Общество и экономика. – 2010. – № 9. – С.80–97.
2. Біль Д. Закон Вагнера: до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад / Д. Біль // Журнал Європейської економіки. – 2003. – Том 3 (1). – С. 5–15.
3. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк . – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
4. Лопушняк Г. Бюджетні видатки як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку України – [Електронний ресурс] – Електронні текстові дані – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/+Lopushnjak.pdf>. – Назва з екрану.
5. Луніна І. Державні видатки: тенденції і фактори зростання / І. Луніна // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 104–110.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
7. Офіційний сайт Комітету з питань бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/index>. – Назва з екрану.
8. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, А. П. Павлюк [та ін.]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>. – Назва з екрану.

9. Швець С. М. Оцінка впливу сукупних бюджетних витрат на темпи економічного зростання України / С. М. Швець // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 2. – С. 35-47.
10. Eurostat / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>. – 04.11.2011. – Назва з екрану.

Дехтяр Н.А. Методологічні аспекти встановлення взаємозв'язку державних видатків та економічного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід / Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 3. – С. 43-48.